

De Hervormde Kerk te Breukelen.

Boven den vroegeren ingang van de kerk, onder den toren, staat in steen gebeiteld, dat degenen die dezen tempel binnentreden, dit moeten doen met een godvruchten zin en zich niet mogen vergapen aan steen of hout.

't Is dus eigenlijk verboden wat wij nu gaan doen, doch ditmaal zullen wij het gebod maar eens overtreden en alles nauwkeurig in oogenschouw nemen.

De kerk was vroeger toegewijd aan Johannes den Dooper.

In de Roomsche tijden was het gewoonte, dat de proost van Oud-Munster den pastoor tot zijn dienstwerk inleidde. Tot deze kerk behoorden 22 morgen lands, gevende jaarlijks 65 gulden.

In de kerk stond een altaar aan de maagd Maria toegewijd, waartoe behoorden aan renten, erf- en landpachten 42 gulden en 16 stuivers; een altaar ter eere van Sint-Anna was begiftigd met 6 morgen lands, opbrengende 14 gulden; ten slotte was er een altaar van Sint-Pieter, dat door de Burgemeesters van Utrecht

en den Heer van Nijenrode begeven werd en waartoe behoorden 25 morgen lands. De renteopbrengst hiervan is onbekend.

De toren is 195 voet hoog. Vroeger hingen daarin twee klokken, een groote en een kleine. De groote klok was een gewichtige, welke alleen geluid werd bij plechtige gelegenheden: bij geboorte, verjaring of dood van een vorstelijk persoon en op den jaardag van een der leden van het huis Nijenrode. Ruim 100 jaar geleden viel deze klok naar beneden, dwars door de beide zolderingen van den toren heen en sloeg met de punt eenige voeten diep in den grond. Zij was zeer zwaar, had een hoogte van 1.50 Meter en was versierd met de beeltenissen der twaalf Apostelen. Door den val was zij gescheurd en werd voor haar werk afgekeurd. Op de Nieuwstraat alhier werd zij publiek geveild en verkocht aan eenige Israëlieten uit Amsterdam.

De kleine klok, die nu alleen geluid wordt, dateert van 1463. Dank zij de groote moeite van den secretaris van ons Genootschap, den heer Grevenstuk, weten wij, dat er een zesregelig versje op staat in gothische letters. 't Gaat over Gijsbert van Nyenrode, die gehuwd was met Eleonora van Borssele van Zuilen. 1)

De oude toren, welke hoe langer hoe meer naar 't Westen begon over te hellen, stortte in 1702 tijdens een Zuidwesterstorm naar beneden. In 1705 begon men met den herbouw. De raden van kerk en gemeente hadden eerst besloten niet tot restauratie over te gaan wegens de groote kosten, maar het advies van de Vrouwe van Nijenrode, Anna Pergens, patrones der kerk, legde ten slotte gewicht in de schaal. Zij schoot geld, tegen niet te weinig rente, terwijl het ontbrekende werd aangevuld uit de opbrengst van een loterij met premiën, waaraan de Staten van Utrecht hunne goedkeuring hechtten. Vrouw Pergens legde den eersten steen en de dichter Rotgans maakte het bijschrift, 't welk ik zooveen aanhaalde en dat men kan lezen buiten aan den toren in steen gehouwen:

Vrouw Pergens ijver tot Gods kerk
 Lei hier den eersten steen aan 't werk.
 Gij, die dit nieuw gebouw aanschouwt,
 Vergaap u niet aan steen of hout:
 Maar treë met een godvruchten zin,

1) Vgl. de opschriften van alle torenklokken in de Vechtstreek. Jaarboekje Niftarlake 1916.

Vernieuwt van geest, deez' tempel in ;

Leg daar uw oude zonden af.

Zoo vindt gij 't leven bij uw graf.

De tijd, die alles sloopt, die velde d' ouden toren,

Dees nieuwe is wederom, als uit zijn puin herboren. 1705.

Toen men in 1705 bezig was de fundamenten te leggen voor den nieuwen toren, deden de werklieden een bijzonder zeldzame en merkwaardige ontdekking. Men vond een eigenaardig soort van grafsteden, waarvan de heer J. W. Verburgt, de volgende beschrijving ¹⁾ gaf: „Zij lagen 5 of 6 voet diep onder den grond, met het voeteinde naar het Oosten gekeerd en waren 8, 10, ja sommige 12 voeten lang. Deze grafplaatsen of tombes waren saamgesteld uit los naast elkander geplaatste tuf- of duifsteenen, van ongeveer twee voet lengte en één voet breedte. Het deksel was aan beide zijden afhellend; er was geen bodem in van steen, en de beenderen, welke er in lagen, waren van zeer groote menschen. Steenen doodkisten kunnen wij ze niet noemen, omdat ze geen bodem hadden; de naam *stolpen* is hier beter op z'n plaats. Deze graven zijn overblijfselen van het eerste Christendom hier te lande. Zij doen ons kennen een wijze van ter-aarde-bestelling, welke uit een zeer verwijderd tijdperk moet dagteekenen; een manier, welke den overgang vormt tusschen hetgeen de vroegere heidensche bewoners dezer landen, bij de behandeling hunner lijken, pleegden in acht te nemen en de Christelijke begrafenis. Deze stolpen herinneren ons aan het tijdperk, waarin het verbranden der lijken en het bewaren der asch in een urn — de heidensche gewoonte — tot het verleden behoorde, het tijdperk, hetwelk wat het begraven betreft, den overgang vormt naar onze Christelijke gewoonte, het leggen der lijken in een doodkist. Bij zulk een begrafenis werd het lijk op de bloote aarde neergelegd en daarna de stolp daarover opgericht. Het lichaam werd dus op de eenvoudigste wijze weergegeven aan de aarde, waaruit het genomen is. De stolp diende slechts om het voor uitwendige belediging te vrijwaren”.

Zulke stolpen zijn tamelijk zeldzaam. Zij werden ook gevonden bij de oude Abdij van Siegburg nabij Bonn; te Jutphaas in 1818 bij het afbreken der oude kerk, onder de fundamenten van het koor; in 1837 bij het afbreken der St. Paulus-Abdij te Utrecht

1) In den 1sten jaargang van „de Kerkbode voor de Vechtstreek”.

en iets vroeger bij het afbreken der oude kerk te Werkhoven; in 1847 bij de beroemde aloude Benediktijner Abdij van Oostbroek bij de Bildt en in 1842 op het kerkhof te Zeist. De aanwezigheid dezer stolpen, die altijd bij een abdij of kerk waren gelegen, geeft ons eenig licht aangaande het ontstaan van het eerste bedehuis op deze plaats n.l. de 12e eeuw.

Over den toren nog alleen dit, dat deze naar 't Westen overhelt. Het schietlood, eenige maanden geleden neergelaten, geeft aan, dat hij reeds 90 c.M. overhelt.

Als wij de kerk binnenkomen zullen wij niet met den dichter ten Kate zeggen: „Het kerkje is oud. *het kan niet armer*”, want het interieur is deftig, kalm en voornaam.

Beschouwen wij eerst het koor, dat evenals het kruis misschien acht honderd jaar oud is.

Al dadelijk trekt eene groote graftombe onze aandacht. Zij bergt het stoffelijk overschot van den Heer van Nijenrode, Johan Ortt en van zijne vrouw Anna Pergens. In een kroniek staat: „Deze kelder is dienende voor Zijn hoog Edele Familie om bij aflijgheid daarin bijgezet te worden, ten einde van daar ten jongsten dage heerlijk te mogen verrijzen”. Aan den eenen kant staat in marmer uitgehouwen het wapen van Johan Ortt: een leeuw met een pijl in den rechterklauw; aan den anderen kant dat van Anna Pergens: een lelie. Beide wapens worden vastgehouden door twee griffioen. De opschriften zijn geschreven in het Latijn. Aan de voorzijde staat: „Voor haar zeer getrouwen echtgenoot, ter herinnering van zijn liefde voor haar en ter herinnering van de sterfelijkheid, heeft Anna Pergens dit gedenkteeken laten plaatsnemen”. Aan de achterzijde leest men: „Hier liggen begraven de sterfelijke overblijfselen van den Hooggeboren Heer Johannes Ortt, Heer van Nijenrode, Breukelen enz., uitblinkend door vroomheid, deugd en geleerdheid; hij leefde 59 jaren; als ge acht geeft op den tijd, is het lang; naar de wenschen der goeden is het kort; naar de noodzakelijkheid van het sterven heeft hij lang genoeg geleefd; die, zich gevende aan God, aan zijn vrienden en aan het naspeuren der waarheid, zijn leven zeer onbezorgd doorbracht”. 1)

Een der twee zerken, welke dit graf dekken, is voor de gelegenheid gemaakt; er staat op: „in 't jaar ons Heeren 1701

1) Deze vertaling is van den heer J. W. Verburgt.

den 13 Sept. stierf Johan Ortt, Heer van Nijenrode". De andere zerk is ouder en hoort op dit graf niet thuis, maar lag eertijds in de kapel van Nijenrode, een bijgebouw dezer kerk, dat verdwenen is en waarvan ik niets naders kan meedeelen. Het randschrift luidt: „in het jaar ons heren 1495 op ten 15 dag in julius sterf Juffer Lisbet van Zulen sijne huysvrouw." Dat woord Lisbet is niet meer te lezen. Dank zij de nasporingen van den heer Verburgt weten wij, dat hier Lisbet moet staan, daar Jan van Nijenrode, die van 1477—1495 Heer van Nijenrode was, gehuwd was met Elisabeth van Zuylen van de Haer.

De wapens op deze steenen zijn alle uitgehouwen, de vernieling is duidelijk te zien; werk van de Franschen, die op het einde der 18e eeuw ons Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap kwamen brengen. Aan den muur hangen twee borden, welke de data aangeven van het overlijden van Johan Ortt en Anna Pergens. De wapens komen overeen met die op het marmer van de graftombe. Daarnaast hangen twee wapenborden, welke zijn van Mr. Johan Ortt, (neef en erfgenaam van den zoeven genoemden) en van Vrouwe Constantia Hop, zijn echtgenoot. Dezen hadden een zoon, ook geheeten Mr. Johan Ortt, van wien het vijfde bord spreekt. Het zesde is van diens vrouw Adriana Huydecoper. Zij stierf jong 36 jaar en 2 maanden. De vogel op het bord van Constantia Hop is een hop. De wapens van douairières op deze borden zijn kenbaar aan het koord, dat er zich rondslingert. Zij toonen ook het wapen van den man. De symbolen onder en boven de borden spreken voor zich zelf:

1. omgekeerde fakkels: wilde men oudtijds het vuur van een fakkel dooven, dan streek men den fakkel over den grond — het leven, dat wordt uitgebluscht;
2. een zandlooper — beeld van den tijd;
3. vleugels aan den zandlooper. Let er op, dat die vleugels verschillend zijn; een van een arend, een vogel, die over dag vliegt; een van een vleermuis, die 's nachts rondfladdert: de tijd gaat dag en nacht voort;
4. doodshoofden met zeisen: het leven wordt afgemaaid.

Het zevende bord is van Buyck. Daar staat op: Den Wel-edele gebooren Heer Raymond Buyck oudt 88 jaar en 8 maanden, overleden den 11 December 1742. Dit opschrift klopt met wat staat geschreven op een grafsteen, welke ook in 't koor ligt.

Alleen staan daarop nog vermeld de overlijdensdata van twee Jonkvrouwen Buyck. Van deze familie kan ik niets mededeelen.

Dit achtste bord zonder beeldhouwwerk is hier waarschijnlijk niet op zijn plaats; met nog eenige andere werd het gevonden in een grafkapel aan de Noordzijde der kerk, bijna vergaan; ze stonden daar op den grond, terwijl de regen door de gebroken vensters in de kapel jarenlang vrij spel had. In 1914 liet de kerkvoogdij deze borden restaureeren en ophangen. In deze kapel, voor den ingang waarvan een groote bank stond, welke slechts met veel moeite verzet kon worden, hebben in den tijd der Bataafsche Republiek al deze borden een schuilplaats gevonden daar in den naam van Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap geëischt werd, dat zij zouden worden afgenomen en vernietigd. Ze zijn toen verstoppt en prijken nu in dit koor in hun nieuw kleed.

De grafkelder van Daniël Verhaick, in 1734 overleden, prijkt met een fraai ornament van koper, gemengd met eenig goud.

In het koor staat in den muur gemetseld een zerk met deze woorden: „Hier lijd begraven het lijk van Hendrik van Schagen in 1788 gestorven in den ouderdom van 96 jaar.” Boven deze woorden een uitgesleten wapen, bewijs dat deze steen vroeger in de kerk heeft gelegen. Vóór de inmetseling in den muur lag hij in den toren, weggezakt in het zand.

Op een anderen steen staat: „De dood des oprechten is de weg ten leven.”

De steenen liggen hier niet op hun oorspronkelijke plaats. Men heeft bij herstellingen aan den vloer soort bij soort gelegd, ja uit het koor zelfs den mooisten grafsteen verlegd naar een kapel aan de Zuidzijde. Ik spreek van kapel, misschien is daar wel de oude consistoriekamer geweest.

Tusschen Nyenrodes grafkelder en den preekstoel ligt een grafsteen, waarop de zonderlinge woorden staan: „Alleen, in, rust. Gustavus Adolphus Pechlin”; een koperen cirkel met tot middelpunt een koperen ster versiert de zerk. Pechlin was „in zijn leven een man, die door zijn wonderlijke, nooit gehoorde fantasiën en snakerijen zich alom zeer berucht had weten te maken.”

Ook liggen hier nog twee grafsteenen met de namen van

Breukelsche predikanten: Leonard Beels in 1756 overleden en Petrus Caar gestorven in 1739. 1)

't Is ondoenlijk alle grafsteenen uit de kerk te bespreken; de oudste is van Willem Cornelis Jasperse gestorven in 1635, de jongste van Vrouwe J. M. Wils geb. Therèt, obiit 22 Juli 1817.

Op den steen van Hs. Mulder staan gebeiteld de attributen van een loodgieter.

't Schoonste is ongetwijfeld het in prachtig marmer bewerkte monument, opgericht ter eere van Willem Tersmitten, obiit in 1766 en zijne vrouw Jacoba Louisa Pelgrom, obiit 1751. 2)

Onder de aangebrachte symbolen ziet men ook een slang, welke in den staart bijt, het beeld der eeuwigheid, de ringvorm. De lessenaar van den preekstoel en het graf van Gunterstein hebben ook dit symbool.

Voor dezen lessenaar vraag ik Uw aandacht, alsmede voor dien van den voorlezer en voor de koperen bogen naast het voorlezersgestoelte, in 1657 gemaakt door E. E. Verhulst, 't staat er in gegraveerd. Verhulst is ook de maker van het beroemde koperen hek voor het graf van De Ruyter in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. De bewerking van dit koper heeft er overeenkomst mee.

De achtkanten voet van den soberen preekstoel staat op een zeskanten steen, welke stand erg onaangenaam aandoet.

Het orgel, een geschenk van den voornamen Amsterdamschen koopman Claude Noortwijck, werd in 1787 gebouwd door den Utrechtschen orgelmaker Batz. 't Werd later wat vergroot en heeft nu 1214 pijpen. Dr. Schimtzet wijdde het orgel in den 28 Mei 1787 met een preek over 2 Kron. 5 : 13. Deze preek berust in het archief en is merkwaardig, wegens de zonderlinge breedsprakigheid. De heer Johan Ortt, Heer van Nijenrode en Breukelen, kapitein ter zee, commandeerende 's lands fregat van oorlog, de „Jason”, had toestemming gegeven het orgel in de kerk te plaatsen.

-
- 1) De eerste predikant, Erasmus Backer, kwam hier in 1585, beroepen van Gouda of van de Jacobikerk te Utrecht. Met den tegenwoordigen predikant mede, stonden in Breuketen 19 predikanten. Dr. Martijn was er het kortste: 11 maanden, Ds. Blaesius het langst: 43 jaar. Ds. Hatzfeld werd in 1643 benoemd tot veldprediker.
  - 2) Onlangs liet ik de kerk zien aan iemand, die alles wist en voor wien schijnbaar geen raadselen meer bestonden. Aan 't einde van den rondgang zeide hij tot mij: „Ik lees zoo dikwijls den naam van mijnheer „obiit”; zeker een rijk heer die veel aan deze kerk geschonken heeft?”

Oorspronkelijk was het orgel gebouwd met één klavier en pedaal, doch later is door kerkvoogden een tweede klavier aangebracht, waarop Roerfluit, Viola di Gamba en Holfluit spreken in lieflijke tonen. Het instrument heeft al de kenmerken van een oud orgel: gehalveerde registers en scherpe stemmen; toch verkeert het in uitnemenden toestand en behoeft voor een nieuw niet onder te doen.

De eerste organist was een blinde, Veenman. Door belangrijke giften werd hij in staat gesteld zijne studiën in Amsterdam te voltooien bij een beroemd Luthersch organist Münchenhausen, die tot 1790 eerst zelf in Breukelen het gemeentelijk gezang begeleid had.

Bij den vroegeren ingang van de grafkapel van Gunterstein, achter in de kerk, is nog te zien het mooi gesmeed ijzeren hek met eenige wapenborden. De grafkapel wordt nog gebruikt en is 4 Maart 1913 voor 't laatst geopend geweest, om er in neer te leggen het stoffelijk overschot van den heer H. D. Willink van Collen, in leven president-kerkvoogd.

De ingang van de grafkapel is nu aan de buitenzijde gemaakt.

Achter het prachtige hek is een muur gemetseld, aangezien er sinds 1830 in een kerk niet meer mag worden begraven.

De grafkapel werd gesticht in het jaar 1718 door Mr. Ferdinand van Collen. Het graf zijner ouders en voorouders in de kerk te Velsen was geheel gevuld, waarom hij dit graf stichtte, waartoe weer de vergunning noodig was van Douairière Johan Orit, Anna Pergens, patrones der kerk. De kapelmuren hangen vol wapenborden. Het wapenbord van Ferdinand van Collens kleinzoon, (zijn naamgenoot) hangt in de kerk boven het ijzeren hek, waaronder de twee kleine - jonkvrouwen - grafborden van zijne tweeling, waarvan de een 3, de ander 11 jaar werd. Ferdinand van Collen zelf diende in den derden Engelschen oorlog zijn vaderland als cornet van een compagnie dragonders. In 1675 nam hij als vrijwilliger dienst op 's Lands vloot en streed in de oorlogen met Zweden in de Oostzee en met de Franschen in de Middellandsche Zee. Van 1706-1708 was hij Gedeputeerde te velde, in welke betrekking hij in de veldslagen van Ramillies en Oudenaarde lauweren oogstte; van 1709-1718 Hoofdschout van Amsterdam en in 1727, 1731 en 1734 Burgemeester van Amsterdam.

Laat mij U nu mogen geleiden naar een grafkapel aan de Noordzijde van de kerk. In 1913 werd zij op uitnemende wijze gerestaureerd en dient nu voor bewaarplaats der archieven van kerkvoogdij en kerkeraad. Hier waren de rustplaatsen van

1. Pieter Clicquet, obiit 5 April 1758.

2. Anna Maria Graver, weduwe Pieter Clicquet, obiit den 11 Maart 1795.

en 3 S. C. 1747.

bewoners van de buitenplaats „Cromwijck”. 1)

De beruchte jaren 1672 en 1673 waren ook voor Breukelen noodjaren. Toen kwam de groote Condé, Frankrijks beroemde veldheer met 4000 man alhier. Van Mei tot September hebben de Breukelaars onder zijn tyrannie gezucht. Claas Bruin dichtte:

Wij zijn te Breuklen , daar 't geweld
Weleer het Fransche slagwoord zwaaide
Met d' onverzoenb'ren moord verzeld,
Die honderden van lijken maaide.

In deze kerk werden de krijgsgevangenen 2) opgesloten als het 's avonds koud werd, staken ze stoelen en banken en alles wat ze maar vinden konden in brand, om er zich bij te warmen. De vensters werden ingegooid en moesten in 1675 vernieuwd worden. De jongelingen en jonge dochters hebben daarvoor het geld verzameld en de nieuwe glazen met toepasselijke „gedichten” de kerk aangeboden. Die rijmelarij staat te lezen op twee groote houten borden, welke aan weerszijden van den predikstoel aan de muren hangen. K. Van der Rijp was de dichter.

De verlichting in de kerk is een electriche noodverlichting. Vroeger verlichtte men de kerk met kaarsen; de meeste koperen kandelaars zijn nog aanwezig. Vier koperen kronen sierden eens het gebouw, maar werden in 1830 aan een koperslager te Maarsse verkocht voor twee honderd gulden de vier. Om er schande over te spreken!

De gestoelten behooren of behoorden aan de buitenplaatsen: Gunterstein, Nyenrode, Boomoord, Vechtvliet, Boom en Bosch, Groenevecht, Hoffwerck, Vecht en Hoff, Vroeglust, Vrede- en Rust. De hooge bank tegen den torenmuur was van Vechtstroom.

-
- 1) Bij de restauratie in 1913 werden in de overblijfselen in den kelder drie koperen naamplaten gevonden, waarin gegraveerd stond wat onder 1, 2 en 3 is vermeld.
2) Boeren, die de door de Franschen geprest waren om de schansen te graven en 's nachts in de kerk werden opgeborgen.

De bank van Vredenoord is afgebroken in 1913, daar achter die bank zich de toegang bevond tot de grafkapel — de tegenwoordige archiefbewaarplaats.

Rest mij nog iets te zeggen over de consistoriekamer. De tegenwoordige werd met Kerstmis 1916 in gebruik genomen en verving de oude, welke in 1837 was gebouwd. Ds. J. van Heerde heeft er het laatst in gecatechiseerd en verhuisde met zijn catechisanten naar het nieuwe gebouw achter de kerk.

De jaren 1837, '38 en '39 waren voor de kerkvoogdij moeilijke jaren. De president-kerkvoogd G. During stond met zijn medeleden voor lastige kwesties. Bijkans het geheele kerkgebouw vroeg om herstel. Aan den toren was voor *f* 5100 verbouwd. Plafond en ramen vroegen dringend om verbetering. In 1837 kwam de nieuwe bekoepeling in het kruis, de vorige consistoriekamer en één raam in het koor der kerk. In 1838 werden vijf nieuwe ramen gemaakt in het ruim der kerk en een uitgang met portiek achterin. Ook werden toen de banken in de z.g. tachtig morgen gebouwd. In 1839 werden de vijf ramen in het koor aanbesteed met een nieuwe bekoepeling aldaar. De kosten, ongeveer *f* 7000 werden geheel door vrijwillige bijdragen gedekt. De heer During schonk het uurwerk, waarvan de wijzerplaten nu nog door talrijke stralen omgeven, den torenmuur versieren.

In Mei 1910 sloeg de bliksem in het kerkgebouw en richtte in toren en consistoriekamer schade aan.

Op de oorlogskaart staat deze kerk aangewezen voor lazaret. Zullen in deze kerk — zoo vriendelijk, stil en stemmig, — eens het gekerm van gewonden, het gereutel van stervenden en het gevloek van onverzoenlijke vijanden weerklinken? Veelmeer hopen wij, dat nog langen tijd lieflijk zullen zijn de voeten dergenen, die den vrede verkondigen en tot Sion zeggen: Uw God is Koning!

Breukelen.

C. J. NAEREBOUT.